

Erwin Steegen, *Kleinhandel en stedelijke ontwikkeling. Het kramersambacht te Maastricht in de vroegmoderne tijd*. Maaslandse Monografieën 69 (Hilversum: Verloren, 2006) 360 p. ISBN 10 9065509291. Tevens verschenen als proefschrift aan de Vrije Universiteit Brussel 2005.

De belangstelling die internationaal, en dan met name in de Angelsaksische wereld, al enkele decennia bestaat voor de ontwikkelingen in de kleinhandel en de daaraan gerelateerde consumptiepatronen heeft sinds een paar jaar ook navolging gekregen in Vlaanderen en Nederland. Een van de resultaten van de groeiende belangstelling voor de detailhandel en het consumptiegedrag is dit boek, een bewerking van het proefschrift van Erwin Steegen, dat in 2005 verdedigd is aan de Vrije Universiteit Brussel. Het onderwerp van het boek is 'de kleinhandelaar en zijn activiteiten in een vroegmoderne stedelijke omgeving'. Als stedelijke omgeving is de stad Maastricht gekozen, een zeer interessante casus, want zoals Steegen zelf ook aangeeft in de inleiding werd de garnizoensstad gekenmerkt door een bijzondere situering aan de Maas, op het grensvlak van Duitse, Zuid-Nederlandse en Noord-Nederlandse gebieden. In de regio functioneerde Maastricht als een van de belangrijkste verzorgingscentra. Een andere reden voor de keuze van Maastricht was het beschikbare bronnenmateriaal dat, vooral wanneer men het vergelijkt met andere steden in de Noordelijke Nederlanden, van ongekeerde kwaliteit én kwantiteit is. Het archief van het Maastrichtse kramersambacht – waarop een groot deel van het boek gebaseerd is – is uniek te noemen, onder meer door de beschikbaarheid van lijsten van gildenleden voor meer dan drie eeuwen.

Het boek bestaat uit vier delen die elk weer onderverdeeld zijn in aparte hoofdstukken en paragrafen. In het eerste deel beschrijft de auteur de positie van Maastricht in het stedelijk- en het transportnetwerk. In het tweede deel wordt de focus verlegd naar het daadwerkelijke onderwerp van het boek. Steegen schetst hoe zowel de stedelijke economie als de kleinhandel zich van de late middeleeuwen tot aan het begin van de negentiende eeuw ontwikkelden. In deel drie en vier belandt de lezer dan daadwerkelijk bij de winkeliers. Er wordt eerst ingegaan op de samenstelling van het kramersambacht als geheel en haar bestuurlijke toplaag. In het laatste deel van zijn boek sluit de auteur aan bij Angelsaksisch (van onder andere Stobart en Shammass) en meer recent Vlaams onderzoek (van onder andere Blondé, Van Damme en Van Aert) naar de veranderingen die zich voordeden in het winkelwezen in de achttiende eeuw. Hij behandelt de relatie tussen de welstand van de kleinhandelaars, hun specialisatie en de geografische spreiding in de stad. Hij gaat in dit hoofdstuk ook meer specifiek in op de verkoop van genotsmiddelen als thee, koffie en tabak, een populaire aanpak onder historici die zich bezighouden met consumptie en detailhandel.

Met de indeling van het boek is als het ware een *top-down* structuur gecreëerd, die de lezer van de rol van Maastricht als regionaal centrum, via de organisatie en omvang van de kleinhandel, naar de winkeliers en hun verkoopmethoden leidt. Hoewel deze aanpak nieuw is, en Steegen de kleinhandel probeert te benaderen vanuit een ruimer blikveld dan tot nu toe gewoonlijk was, zit hier ook één van de problemen van het boek. Er is in mijn ogen te weinig gedaan om de verschillende delen met elkaar te verbinden. Het eerste deel over stedelijke netwerken en transportmiddelen staat vrijwel geheel los van de overige drie delen en daarmee geeft het de lezer een idee van een gebrek aan focus. Pas aan het eind van het laatste deel van het boek komen de transportnetwerken en de kleinhandelaars bij elkaar wanneer de auteur de afzet

van koffie en thee op het platteland bespreekt. Het gevoel van een gebrek aan richting wordt nog versterkt door de vele uitweidingen over de gebruikte bronnen waarbij de auteur soms ver afdwaalt van het door hem te behandelen onderwerp. Hierdoor blijft de lezer regelmatig achter met de indruk, dat hem meer voorgeschoteld wordt dan noodzakelijk.

Aan de andere kant laat de auteur ook hier en daar wat liggen. Zo had Steegen Maastricht beter kunnen positioneren door de situatie in de stad aan de Maas te vergelijken met die in andere steden. Weliswaar wordt er regelmatig verwezen naar verschillende Zuid-Nederlandse steden, maar een vergelijking met de detailhandel in de Noord-Nederlandse garnizoenssteden Den Bosch en Zwolle, waarover toch veel gepubliceerd is, ontbreekt. Het is ook opmerkelijk dat de auteur vrijwel geen aandacht besteedt aan het effect van de institutionele structuur op de ontwikkeling van de kleinhandel. Terwijl Steegen vertrekt vanuit het kramersgilde, wordt het effect van de gildenregulering op de kleinhandel nauwelijks geproblematiseerd. Dit is opvallend omdat we uit het onderzoek naar ambachtsgilden weten dat gildenregelgeving cruciaal kon zijn in de ontwikkeling van een economische sector.

Dit alles neemt niet weg dat Steegen met dit boek een interessante bijdrage heeft geleverd aan de geschiedschrijving van het winkelwezen in de Lage Landen. Zijn lange termijn analyses van de omvang en het functioneren van het kramersambacht zijn zeer waardevol, evenals het inzichtelijk maken van kostenafwegingen die gemaakt werden door winkeliers en klanten in het vervoer van producten van en naar de stad. Bovendien laat de auteur zien dat een beeld dat eerder oprees uit studies van Nederlandse en Vlaamse collega's ook voor de stad Maastricht lijkt te op te gaan: grootschalige veranderingen in consumptiepatronen deden al in de periode 1680-1750 hun intrede – een eeuw eerder dan in het welbekende voorbeeld Engeland.

Danielle van den Heuvel
Universiteit van Cambridge

Elizabeth C. Tingle, *Authority and society in Nantes during the French wars of religion, 1559-1598* (Manchester en New York: Manchester University Press, 2006) 230 p. ISBN 10 071906726x

In Nantes werd op 13 april 1598 een koninklijk edict uitgevaardigd dat formeel een einde maakte aan de religieuze burgeroorlogen die Frankrijk tussen 1562 en 1598 troffen. Nantes was het laatste bolwerk van de Katholieke Liga dat zich aan koning Hendrik IV overgaf. Dat Nantes zich pas als laatste neerlegde bij de vrede, is opmerkelijk. De stad was immers lang een toonbeeld van trouw aan het gezag van de koning, niettegenstaande een oprechte aversie van de grotendeels katholieke bevolking tegen diens falen om zijn gezag ten aanzien van een minderheid van protestanten te verdedigen.

Dit boek gaat over de oorlogservaringen van Nantes en levert een bijdrage aan onze kennis over deze periode van stroomversnelling in de ontwikkeling van de Franse vroegmoderne stad en staat. Het boek behandelt de thematiek 'urban stability', namelijk de manier waarop een door spanningen doordrongen stedelijke samenleving er toch in slaagde gezag en evenwicht te behouden. Dat Nantes daar inderdaad in slaagde wordt gesuggereerd door het beperkte bloedvergieten ten tijde van burgeroorlogen. Een